

סילוף השוחד *

א.

1234567

התורה מזהירה: „ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים” (שמות כג).

פסול השוחד והנגיעה אינו גזירת הכתוב מסוג החוקים שהתורה לא גילתה את טעמם. טעם הפסול הזה מפורש בתורה: „כי השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים”. ובגמרא (כתוב' ק"ה): „מאי טעמא דשוחדא? כיון דקביל ליה שוחדא מיניה, איקרבא ליה דעתיה לגביה והוי כגופיה ואין אדם רואה חובה לעצמו, מאי שוחד שהוא חד”. זאת אומרת, שפסול השוחד יסודו בכוח פסיכולוגי הטבוע בנפש האדם, שכאשר הוא מקבל מחבירו איזו טובת הנאה שהיא, מתקרבת דעתו אליו כל כך עד ש„הנותן והמקבל נעשים לב אחד” (רש"י שם), עין שכלו של המקבל לוקה בעיורון ואי אפשר לה לראות שום חובה לנותן, כוח השיפוט שבו מתבלבל ודבריו יוצאים מסולפים.

לכאורה חושבים שהדברים אמורים באנשים רגילים, אולם מדברי חז"ל אנו למדים שזה פוגם גם בגדולי גדולים, בגדולי עולם, ואין איש אשר יכול לומר שהוא נקי מזה *. נציין דוגמאות אחדות.

בין המצוות שנצטוו בהן בני ישראל בשעת כניסתן לארץ ישראל, ישנה מצוה למנות להם מלך. והנה הרמב"ם מפרט את כל הסגולות הדרושות למלך בישראל ואת ההתנהגות העליונה שהוא חייב בה (ראה בפרקים הראשונים של הלכות מלכים).

המלך צריך שתהיה בו יראת שמים. „כל מי שאין בו יראת שמים אף על פי שחכמתו מרובה אין ממנים אותו”. כמו כן צוהו הכתוב „להיות לבו בקרבו

(* נעתק בשינויים מסוימים ממאמרו של הגרי"ז דבורץ שהתפרסם ב„תבונה”.
(* ראה חז"ל שם: „כי השוחד יעור עיני חכמים” (דברים טז) — אפילו חכם גדול ויסלף דברי צדיקים — אפילו צדיק גמור”.

שפל וחלל ולא ינהג גסות לב בישראל יותר מדאי, ויהיה הוגן ומרחם ויחוס על כבוד קטן שבקטנים ויתנהג בענוה יתרה".

„בעת שיושב המלך על כסא מלכותו כותב לו ספר תורה לעצמו יתר על הספר שיניחו לו אבותיו... אחד מניחו בבית גזיו שהוא מצווה בו ככל אחד מישראל, והשני לא יזוז מלפניו אלא בעת שיכנס... למקום שאין ראוי לקריאה. יוצא למלחמה והוא עמו, נכנס והוא עמו, יושב בדין והוא עמו, מיסב והוא כנגדו, שנאמר, והיתה עמו כל ימי חייו".

המלך אסור להרבות לו נשים ולהרבות לו סוסים ולהרבות לו כסף וזהב ולשתות דרך שכרות, „אלא יהיה עוסק בתורה ובצרכי ישראל ביום ובלילה, שנאמר, והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו... על הסרת לבו הקפידה תורה שנאמר, ולא יסור לבבו, שלבו הוא לב כל קהל ישראל, לפיכך דבקו הכתוב בתורה יותר משאר העם, שנאמר, כל ימי חייו".

„ובכל יהיו מעשיו לשם שמים ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת ולמלאות העולם צדק".

ומי המה המעמידים את המלך? מי המה המבינים ללבו ויורדים לסוף דעתו אם ראוי והגון הוא באמת למלאות את התפקיד הגדול הזה? — לשם זה חקקה התורה חוק מיוחד: „אין מעמידין מלך בהתחלה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא"... לא סמכו על חכמת הסנהדרין אף על פי ש„אין מעמידין בסנהדרין אלא אנשים חכמים ונבונים מופלגים בחכמת התורה בעלי דעה מרובה". כדי לרדת לסוף דעתו של לב מלכים אשר אין חקר לו, היתה דרושה גם הגושפנקה של נביא ד'.

ולא עוד, אלא שבשעת המלכת בן ישי למלך על ישראל לא הספיקה גם הגושפנקה של נבואת שמואל הרואה, עד שהקב"ה בכבודו ובעצמו כביכול בחר בדוד עבדו ומצא אותו נאמן למלך על ישראל.

ועל כן נאמר עליו: „וד' עמו" — „שהלכה כמותו בכל מקום". הגע בעצמך: אין מקום אשר יטעה, אין מקום שלא יכוון בו אל האמת המחלטת. עד כדי מדריגה כזו היתה צריכה חכמתו וצדקתו של המלך להגיע.

והנה נקבעה הלכה ש„אין מושיבין מלך בעיבור שנה", כלומר: פסול הוא להיות דיין בעיבור שנה, מפני שהוא נוגע בדבר ונוגע פסול לדין. ומהי הנגיעה

שבשבילה הוא פסול? „משום אפסניא“ (סנהדרין יח:). „המלך מחלק ממון לחיילותיו כך וכך לשנה נוח לו שיהיו כל השנים מעוברות“ (רש"י שם); או מפני „שההוצאה שנותן לחיילותיו חודש בחודש והוא נוטל המס בשנה ומפזר להם בכל חודש וחודש, אם יוסיפו חודש צריך ליתן משלו, לפיכך דוחה את העיבור“ (הערוך שם; וראה רמב"ם ה' קידוש החודש פ"ד הי"א).

מעתה צא ולמד, עמוד והסתכל, כוחות נפש האדם ומדותיו עד כמה הם מגיעים: מלך ישראל שהעמד על ידי סנהדרין של שבעים ואחד אנשים „חכמים ונבונים מופלגים בחכמת התורה ובעלי דעה מרובה“, בהסכמת הנביא או בהסכמת מלך מלכי המלכים בכבודו ובעצמו, כביכול, שהוא הנהו ירא שמים באמת; בעל מדות טובות וענוה יתרה ומרוחק מכל הנאות העולם המסירות את לבו של האדם מתורת ה'; ספר התורה פתוח לפניו תמיד ואינו מסיח דעתו אף רגע מכל הכתוב בו ומן המחשבה שלבו הוא לב כל קהל ישראל ואחריות כל העם כולו עליו — איש כזה פסול לדין עיבור השנים מפני שהוא חשוד לעוות הדין, ולמה יעוות את הדין? משום שעל ידי זה ירויח חודש אחד ממשכורת חיילותיו. וההלכה הזאת הרי קבועה לדורות עולם, מבלי שימצא אף מלך אחד שיוכל לעמוד בפני כוח הנטיה הזאת ולהוציא את עצמו מן הפסול הזה.

אמור מעתה שכוחות נפש האדם ומדותיו המה כל כך חזקים וקשים, עד שאין כל כוח בעולם שיעמוד נגדם, ואין כל עצה אחרת רק להכירם ולהתרחק מכל נגיעה והשפעה שלהם.

גילוי יותר עמוק ומפליא בטיב תכונת כוחות נפש האדם יוצא לנו מדברי תורתנו הקדושה ודברי רז"ל הבאים להלן.

מלבד כתר המלכות שזכתה בו כנסת ישראל, זיכו אותה גם בכתר הכהונה. ואם כי כתר המלכות גדול הוא מאד עד שאפילו „נביא עומד לפני המלך משתחוה ארצה“, עולה כתר הכהונה עליו בבחינות רבות.

מלבד זה ששבט הכהנים בכללו נתקדש בקדושה מיוחדת „ומצות עשה היא להבדיל הכהנים ולקדשם... שנאמר וקדשתו...“ (רמב"ם ה' כלי המקדש פ"ד ה"מ), יש לכהן הגדול שהוא ראש לכל הכהנים חשיבות מיוחדת בזה שאינו מחויב לעמוד לפני המלך „אלא המלך עומד לפני כהן גדול“ (שם הלכ' מלכים פ"ב הל' ה).

מעלות יתרות צריכות להימצא בכהן גדול, שלא הטילה התורה את חיובן

על המלך, ועל כולן צריך הוא להיות בעל רוח הקודש והשכינה שורה עליו, וכל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו" (יזמא עג: ^{אוצר החכמה} וראה רמב"ם כלי מקדש סוף פ"י) וגם מסתלק מן הכהונה הגדולה.

והנה, גם הכהן הגדול, זה האיש הקדוש מרחם אמו ושכינה מדברת מתוך גרונו, האיש אשר גם המלך צריך לעמוד לפניו ויש בו מעלות יתרות על מלכי יהודה — גם הכהן הגדול הזה אין מושיבין אותו בעיבור השנה מפני הנגיעה. ומהי הנגיעה? לא נגיעת אפסניא, משכורת של חודש לחיילות של מלך, אלא נגיעה עצמית פעוטה: „משום צינה" (סנהדרין יח:), כלומר, „שמא לא תהא דעתו נוטה לעבר השנה כדי שלא יבוא תשרי בימי הקור והוא טובל ביום הכפורים חמש טבילות" (רמב"ם הלכ' קידוש החודש פ"ד הי"א; וראה רש"י שם). והרי הקור לא גדול ביותר בארץ ישראל אף בחודש מרחשון, ובשעת הצורך היו מטילין גם מים חמין לתוך המקוה כדי להפיג צנת מי המקוה (ראה תוס' שם שמפרש משום כך שהטעם הוא משום קרירות הרצפה שהי' עומד יחף), ובכל זאת יש חשש שגם הנגיעה הפעוטה הזאת תעוור את עיני הכהן הגדול ותטה את דעתו לעשות היפך האמת ויסלף את דבריו לבלי לעבר השנה אף במקום שיש צורך בזה.

אמור מעתה שאין עצה ואין תבונה נגד הנגיעה, וכי כל אדם אף החכם והצדיק ביותר אי אפשר לו להשתחרר מעיוורון השכל וסילוף האמת אם רק יהיה בוגע בדבר.

בידיעה הנכונה עד כמה ביד כוח הנגיעה של האדם להטות את דעתו ולסלף את האמת, תלויים גופי תורה והלכות גדולות כרוכות בה.

הנה כי כן מוצאים אנו שגדולי התנאים והאמוראים השתמשו בידיעה זו להלכה למעשה ופסלו את עצמם מלהיות דיינים בשביל נגיעות היותר קטנות. „אמימר הוא יתיב וקא דאין דינא, פרח גדפא ארישיה אתא ההוא גברא שקליה אמר ליה פסלינא לך לדינא. מר עוקבא הוה שדי רוקא קמיה, אתא ההוא גברא כסייה. אמר ליה פסלינא לך לדינא" (כתובות קה:).

מה נורא הוא הדבר להעלות על הרעיון, שגדולי האמוראים עלולים להטות דין ולסלף משפט בשביל נגיעות קלות כאלו. ועוד יותר מבהיל הוא הרעיון כשמעלים על הלב את המסופר בחז"ל על מר עוקבא שהיה אב"ד בימי שמואל, וכשהיו יושבין בדין ישב מר עוקבא למעלה לשמואל, ובשעת פטירתו מצאו

שבעת אלפי דינר זהב שעשה צדקה ובזבו שליש נכסיו, וכי ברח לתנור של אש בוערת שלא יבוש על ידו אותו עני שהרגיש בו כשהלך לעשות עמו צדקה בסתר, קיים בנפשו פשוטו ומשמעו מאמרו של ר' שמעון בר יוחאי: „נות לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו" (ב"מ נט).

ומעתה הגע בעצמך: קדוש עליון זה, אשר הגיע למדריגת מסירות נפש למיתה ובלבד שלא ייפגע חבירו על ידו פגיעה כל שהיא, מלאך ה' כזה חשש לשפוט משום שיש בכוח הנגיעה של קבלת ההנאה הפעוטה מכיסוי הרוק לפניו, להטות את דעתו לעוות משפט ולהוציא ממון מחבירו שלא כדין כדי למסור אותו למהנהו זה.

מה גורא הרעיון הזה!

1234567 תח"ח

אמנם יש אולי לומר שאמוראים אלה חששו לזה רק משום מדת חסידות, מפני הזהירות הגדולה החמירו על עצמם יותר מן הצורך.

והנה באו בגמרא עוד שתי עובדות מעין אלו שאירעו אצל שנים מגדולי התנאים אשר הביאו אותם לידי הכרה ברורה שחששות אלו אינם רק חששות מדומים ופחד שוא אלא מציאות חיה וקיימת. ואלו הן העובדות:

„ר' ישמעאל ברבי יוסי הוה רגיל אריסיה דהוה מייתי ליה כל מעלי שבתא כנתא דפירי. יומא חד אייתי ליה בה' בשבתא. אמר ליה מאי שנא האידי-נא? אמר ליה דינא אית לי, אמינא אגב אורחא אייתי ליה למר. לא קביל מיניה, אמר ליה פסלנא לך לדינא. אותיב זוגא דרבנן וקדיינין ליה. בהדי דקאזיל ואתי, אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי, אמר, תפח נפשם של מקבלי שוחד, ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי — כך, מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה" (כתובות קה).

„ר' ישמעאל בן אלישע אייתי ליה ההוא גברא ראשית הגז. אמר ליה מהיכא את? אמר ליה מדוך פלן, ומהתם להכא לא הוה כהן למיתבא ליה, א"ל דינא אית לי ואמינא אגב אורחא אייתי ליה למר. א"ל פסלינא לך לדינא. לא קביל מיניה. אותיב ליה זוגא דרבנן וקדייני ליה. בהדי דקאזיל ואתי, אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי. אמר תפח נפשם של מקבלי שוחד, ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי, — כך, מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה" (שם קה:).

הנה לפנינו שנים מגדולי התנאים ואחד מהם ר' ישמעאל בן אלישע, זה

האיש אשר בו נתנו התנאים הרוגי מלכות את עיניהם לעלות למרום לשאול אם יצאה הגזירה מאת ה', ואשר,, שאל מאת האיש לבוש הבדים וגם לו וכ"ו כי שמעתי מאחורי הפרגוד כי בזאת אתם נלכדים". תנאים אלה בחנו את הדבר על ידי עובדות שאירעו להם בעצמם, ומתוך בחינה באו לידי הכרה שאלמלא היו בורחים מן הנגיעה היו נכשלים, והכריזו את הכרזתם: „ומה אני כך, מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה!"

אפשר לו לאדם להגיע למדריגה רמה עד כדי לעלות לשמים ולשמוע מפי המלאכים מה ששמעו מאחורי הפרגוד, ואי אפשר לו להינצל מהטיית דין וסילוף משפט במקום שהוא נוגע אף בנגיעה היותר קטנה.

אוצר החכמה יד יוסף

ב.

עם המון הגילויים העמוקים והנפלאים בגודל כחה של השפעת השוחד והנגיעה האמורים בפרק הקודם — טרם נסתיימה פרשה סתומה ועמוקה זו. כל כמה שמהפכים יותר בדברי התורה ורז"ל מתגלים יותר אפיקי מחשבה רחבים ללא גבול ופתחי הכרה גבוהים לאין תכלית.

לפי הטעם שבתורה שהשוחד יעזור פקחים ויסלף דברי צדיקים יוצא, שהפסול ע"י השוחד והנגיעה אינו מיוחד לשופטים ודיינים קבועים ממזני הציבור בלבד, שהרי אותו עיורון השכל וסילוף הדברים הבאים מהשפעת השוחד והנגיעה על ידי הכוחות הפסיכולוגיים השולטים בנפש האדם אינם מבדילים בין נפש השופט והדיין הקבוע לבין נפשו של אחד העם.

הנה כי כן מצאו חז"ל את עקבות השפעת השוחד גם באהבת יצחק אבינו לעשיו בנו. וכן אמרו: „אבן חן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל" (משלי יז), — „השוחד למה הוא דומה? לאבן, בכל מקום שנופלת שוברת. מדבר ביצחק שנאמר, ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו, מהו, כי ציד בפיו? היה צד את יצחק הצדיק — בפיו. אתה מוצא כל עבירות שהקב"ה שונא, כולן היו בעשיו... כשהיה בא עשיו מן החוץ, היה אומר לאביו: אבא! המלח מהו שתהא חייבת במעשר? והיה תמה יצחק ואומר: ראה בני זה כמה מדקדק במצוות. והיה אומר לו אביו: בני! היכן היית היום הזה? והוא אומר לו בבית התלמוד, לא כך היא הלכה מן כך וכך, לא כך איסורו לא כך היתרו, ומתוך דברים אלו היה צדו בפיו, על כן אהבו... ועוד על שהיה מביא ציד ומאכילו, וכתוב, כי השחד יעור פקחים" —

(תנחומא תולדות). עוד אמרו: „מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו — זה יצחק על ידי שהצדיק את הרשע כהו עיניו“ (ילקוט שמעוני תולדות, קי"ג). וכן אמרו (בר"ר צד): „ויוזבח זבחים לאלהי אביו יצחק — אריב"ל, חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה, (למה לא נאמר לאלהי אביו אברהם כי הוא היה הראשון שהודיע אלהותו, מתנות כהונה) ולא אמרו לי, בר קפרא ור' יוסף בר פטרוס, חד מנהון אמר: מה אבא היה להוט אחר גרונו (לפיכך אהב את עשו כי ציד בפיו, שם), — אף אני להוט אחר גרוני (שירד אל יוסף לכלכלו שם, שם)“. כלומר, יעקב הרגיש בעצמו שנופל הנהו למצודת השפעת השוחד, אלא שלא היתה לו כל עצה אחרת זולת התפילה לאלהי אביו יצחק, שאף הוא בשעתו היה נמצא במצב כזה.

אמנם, אסור להעלות על הדעת את המחשבה, שאבות העולם אהובי עליון אשר עלו למעלה ממדריגות מלאכי השרת, שהם ילכדו ח"ו במלכודת השפעת השוחד. ובודאי כל דברי חז"ל אלה לא נאמרו אלא בבחינת: „דברה תורה כלשון בני אדם“. אבל יחד עם זה אנו למדים שיש איזו בחינה שנקראת בשפת התורה בשם: „השפעת השוחד“ והיא שולטת גם במלאכי ד' כמו האבות הקדושים.

דברי חז"ל אלה נוקבים ויורדים עד עמקי כוחות נפש האדם ומטילים פחד נורא על כל איש האוהב את האמת וירא מפני סילוף הצדק. מכאן אנו רואים עד כמה אין לשום אדם בעולם כל מפלט ואפשרות של השתחררות משליטת השפעת השוחד, וכי ענין זה אינו שייך רק לדיינים בלבד אלא לכוח השיפוט של כל אדם ואדם באשר הוא.

והרי לאמתו של דבר, כל איש ואיש הוא בבחינת דין תמידי כל ימי חייו (עיין באגרת המוסר לרבנו הגר"ס זיע"א), כי כל מעשי האדם, כל רעיונותיו ומחשבות לבו, כל תנועות גופו וגפשו, הבאים מתוך בחירתו, במה שנוגע בין אדם למקום ובין אדם לחבירו ואף במה שנוגע בינו לבין עצמו — כלם תלויים הם בשיקול דעתו והכרעת שכלו לשפוט עליהם ולהכריע עד כמה מתאימים הם למסלול החיים המותווה על פי תורת ה', מקור האמת והצדק, המקיף את כל החיים כולם. ואם כן הוא הדבר, הרי כל הליקויים הפסיכולוגיים הבאים מהשפעת השוחד והנגיעה על השופטים והדיינים, חלים גם על כל אדם בכל הדברים המסורים לכוח השיפוט שלו על העניינים הנוגעים לו לעצמו.

ולא עוד אלא שההשפעה השלילית הבאה על ידי השוחד והנגיעה, שולטת

יותר על בן אדם סתם, מאשר על השופט והדיין הממונה. זה האחרון הנהו רק מושפע מרחש של איזו טובת הנאה שקיבל ממשחדו, ואילו האדם הפרטי הריהו עצמו וגופו בעל הדבר שהוא משוחד ממנו ונוגע בו.

נילויי התורה בשליטת השוחד והנגיעה מטילים צל גדול על כל כנותן ויושרן של דעות האדם ומחשבותיו הבנויות על שכלו, ומעוררים ספיקות והרהורים אם יש קורטוב של אמת בכל השקפת עולמנו. איך אפשר לו לאדם להיות הוגה דעות ישרות ואמתיות, בשעה שהוא מלא שוחד ונגיעות כרמון, מדעות וסברות עקומות הקרובות לנטיותיו הפסיכולוגיות ומכוחות נפשו הגורמים לו עיוורון שכלי מוחלט ומסלפים את דבריו סילוף גמור.

רק הוגי דעות וחושבי מחשבות שאין להם ידיעה נכונה עד כמה גדולה השפעת נטיית המדות והדעות לשחד את שכל האדם ולהביאו לידי עיוורון וסילוף, יכולים להתפאר שהגם אוביקטיביים בדעותיהם והאמת נר לרגלם. רק אנשים כאלה שלא זכו ליהנות מאור תורת המוסר ואינם בקיאים בנפתולי כוחותיו הפסיכולוגיים של האדם, יכולים להאמין באמתות דעותיהם ומחשבות לבם. לא כן אלה אשר יגעו בתורת המוסר ומצאו בה הרבה מן הידיעות העמוקות והרחבות, שנגלו להם מדברי התורה ורז"ל, בהבנת כוחות נפש האדם ונפתוליהם, הללו יודעים להעריך את ערך האוביקטיביות הזאת וכמה מן התמימות והמגוון ישנה בהתפארות זאת.

הדעה המשוחדת פועלת באדם שלא בידיעתו ושלא מדעתו, ומלבד זה שהיא מעוותת את עיני השכל של האיש המשוחד עד שאינן רואות את השקר והזיוף שבקרבה, עוד מתקשטת היא בקישוטי האמת והצדק ויוצרת חבילות חבילות של נימוקים וראיות המוכיחים את צדקה, מבלי שבעליה ידע וירגיש כלל ששרוי הוא בטעות שהטעתהו דעתו המשוחדת. בטות הוא בנפשו שהולך הנהו בדרך האמת ואינו יודע שנפל בפח אשר הדעה המשוחדת פרשה לרגליו.

דבר זה מדברי חז"ל המובאים במאמרנו אנו למדים, שהרי כל אותם התנאים והאמוראים שפסלו את עצמם לדין מחמת הפחד של קבלת טובת הנאה פעוטה, לא עשו זאת אלא מפני החשש שהשוחד יטעה אותם ולא ירגישו בטעותם. וכל המסתכל הסתכלות נכונה במהלך כוחות נפש האדם, רואה את נפתולי המדות והדעות המשוחדות, כיצד הם טופלים שקר על שקר ויוצרים תלי תלים של רעיונות ודעות, מסולפים אף הם, כדי להחזיק את השקר הראשון.